

Визначення віку, з якого особа може вважатися особою похилого віку: огляд міжнародного досвіду та національні практики

За останні 50 років процес старіння нації у світовому масштабі розвивається із великою швидкістю і будь-яке ігнорування може позначитися негативними наслідками для тієї чи іншої держави.

У 2004 році населення світу досягло, порядку 6,2 млрд. людей, а вік кожного десятого землянина досягнув 60 років і більше. За прогнозами ООН до 2025 року населення світу зросте в порівнянні з 1950 роком у три рази, а чисельність людей літнього віку – у 6 разів, у той час як число старих людей (старших 80 років) збільшиться в 10 разів.

Огляд міжнародного досвіду визначення «похилого віку»

Отже, з якого моменту життя починається „похилий вік”, при досягненні якого віку особа може вважатися особою похилого віку? Чи пов'язано це з виходом особи на пенсію, досягненням пенсійного віку, чи можливо це певний внутрішній, душевний стан людини.

За класифікацією Всесвітньої організації охорони здоров'я, до категорії людей похилого віку належать особи віком старше 60 років. Однак слід зазначити, що в останні десятиріччя зарубіжні країни значно знизили пенсійний вік. Так, середній пенсійний вік в Австрії, Бельгії, Великобританії, Греції, Іспанії, Канаді, Португалії, Швеції, Швейцарії становить для чоловіків 65 років і для жінок 55-57 років, у Франції — 60 років, у США — 70 років.

Відповідно до вікової класифікації Всесвітньої організації охорони здоров'я:

25-44 років – молодий вік;

44-60 років – середній вік;

60-75 років – похилий вік;

75-90 років – старечий вік;

Особа які досягли 90 років – довгожителі.

Населення старшого віку — це неоднорідна група. У геріатрії та геронтології виправданою є думка про те, що фізіологічні та психологічні риси осіб старшого віку суттєво змінюються протягом кожних п'яти років. Так, люди у віці від 60 до 65 років

мають інші потреби, ніж особи від 65 до 70 років; бажання осіб 70-75-літнього віку відрізняються від бажань людей 75-80 років.

В США немає визначеного поняття “пенсійний вік”. Зокрема, людина в 62 роки може подавати на соціальне забезпечення при виході на пенсію, у 65 отримує право на медичне обслуговування за державною програмою для літніх (Medicare). При досягненні 67-річного віку, людина може йти на пенсію та отримувати допомогу по соціальному забезпеченню, а якщо вона працюватиме до 70 років, то з виходом на відпочинок отримуватиме додаткові пенсійні відсотки.

Більшість літніх американців намагаються якомога довше вести активний спосіб життя. Вони часто подорожують, беруть участь у спортивних змаганнях. Тому в американських будинках догляду переважну частину (54%) становлять люди віком за 85 років. Трохи більше чверті приходиться на 75-85-річних, і ще близько 20% - це люди віком 65-75 років та молодші. Цікаво, що, за статистикою, жінок в таких закладах набагато більше ніж чоловіків - 74% проти 26%.

Згідно із даними ВООЗ, **Канада** у першій десятці країн світу за середньою очікуваною тривалістю життя. Країна посідає дев'яте місце в світі із показниками у 84 роки для жінок та 80 років для чоловіків. Більше того, завдяки різноманіттю факторів, тривалість життя канадців відносно швидко збільшується. Так, за 36 років (з 1980 по 2016 рр.) середня очікувана тривалість життя у країні зросла на 8 років для чоловіків і 5 для жінок. Якщо у 2001 році в Канаді проживало всього 3795 осіб старше 100 років, у 2011 їх було 5825, то до 2061 очікується 81 тис. столітніх громадян Канади.

У **Франції** найвища тривалість життя в Європі - 81 рік. Зараз тривалість життя у Франції становить 82 роки у жінок і 70 років у чоловіків. Згідно з даними Всесвітньої організації охорони здоров'я тут найкраще в світі медичне обслуговування. У Франції діє одна з найскладніших систем пенсійного страхування. На пенсію французи в основному йдуть у віці 62 роки (як чоловіки так і жінки).

Населення **Німеччини** старіє швидше, ніж у середньому в Європейському Союзі. Вже сьогодні кількість людей старших 65 років становить п'яту частину загального населення країни. Експерти стверджують, що через 10-15 років люди віком старше 65 років будуть становити 50% всього населення країни. Люди похилого віку досить активна частина населення цієї країни – вони залюбки відвідують концерти (часом молодіжні), музеї, подорожують. Наразі німці йдуть на пенсію у віці 67 років. Коли парламент Німеччини ухвалював рішення про підвищення «пенсійного віку», навколо цієї теми точилось чимало суперечок. Проте згодом більшість суспільства погодилась з тим, що це виправдано.

У **Польщі** кількість будинків для літніх людей зростає. В першу чергу це пов'язано зі старінням польського населення. Ще в 1988 році особи віком понад 60

років становили в Польщі 14,5%, в 2010 році їх кількість зросла до 19,6%. Натомість, за оцінками місцевих демографів, через 20 років пенсіонери становитимуть третину населення країни.

В Польщі люди віком понад 65 років становлять 13,5% населення. В європейських країнах середній показник сягає 17%, при цьому треба усвідомлювати, що цей відсоток поступово, але стабільно зростає.

Сеньйори - саме так в Польщі називають тих, кому за 60, хоча будь-якого правового акту, що визначає вікові межі цього терміна, не існує. Зате є безліч програм, які так і називаються "60+". У Польщі знизили вік виходу на пенсію. Тепер жінки можуть йти на заслужений відпочинок в 60, а чоловіки - в 65.

В Італії у 2000 р. частка людей віком після 60 років становила 24,1%, і, за соціологічними прогнозами, до 2050 р. цей показник зросте до 42,3%. Подібна динаміка зростання стосується людей за 65 років: у 2000 р. — 18,1%, у 2050 р. — 35,9%.

В Італії до осіб передпохилого віку відносяться особи віком від 55 до 64 років, а особами похилого віку вважаються ті, які досягнули віку 65 років і старші.

Статистична інформація та дослідження, проведені Австралійським бюро статистики (АБС) та Австралійським інститутом здоров'я та благополуччя (АІНВ), мають тенденцію визначати людей похилого віку в **Австралії**, як тих, хто старше 65 років. Проте значні відмінності у тривалості життя серед різних груп населення можуть вплинути на поняття "старість". Наприклад, внаслідок їх нижчої тривалості життя та структури молодшого віку, аборигенів та жителів островів Торресової протоки часто вважаються "старими" у віці 50 або 55 років і старше.

Особливості правових потреб людей похилого віку

Люди похилого віку не тягар для суспільства, вони можуть бути і передумовою поліпшення стандартів життя в країні, потужним чинником гуманізації соціуму. Але важливо підкреслити, що соціальна ізоляція в довгостроковій перспективі робить нестерпним життя для всіх. Це вирішальне запитання: чи можуть наші суспільства обійтися без свого старого компонента, без тих більш уразливих, менш самодостатніх, бідніших старих людей, які не виробляють і — що ще гірше — навіть не споживають? Питання в тому, чи може наш етичний клімат, або, якщо використовувати метафору великого англійського соціолога польського походження — Зигмунта Баумана, чи може «міст» соціальної побудови нашого суспільства дозволити собі розкіш обійтися без найслабших своїх опор? «Вантажопідйомність моста, — стверджує Бауман, — вимірюється силою її найслабшої опори. Людські риси суспільства мають вимірюватися якістю життя найслабших його членів».

Правові потреби людей похилого віку відмінні залежно від місця проживання, економічної ситуації, стану здоров'я, расової, етнічної та культурної приналежності та сімейних стосунків. Інші фактори, такі як сильна підтримка сім'ї чи громади, безпечне проживання, стабільний дохід та міцне здоров'я можуть зменшити ризик виникнення правових проблем.

Крім того, серед найважливіших проблем людей похилого віку виділяють низький рівень їхньої соціальної та економічної активності. Причинами такого явища є недостатня освітньо-професійна мобільність громадян, низький рівень інститутів і традицій самоосвітньої діяльності. Усе це поєднується з консервативною структурою зайнятості та негнучкістю ринку праці, існуванням у суспільній свідомості стереотипних уявлень про старіння населення як виключно негативного процесу.¹

Рада з питань старіння ("COTA") в Австралії заявила, що відповідь на правові потреби людей похилого віку буде більш ефективною, якщо зрозуміти потреби конкретних сегментів людей похилого віку та реагувати на ці цілі. Вони заявили, що жінки з числа людей похилого віку особливо вразливі, враховуючи, що багато з них витратили час на пошук трудових ресурсів для виконання сімейних обов'язків. Це особливо проблематично, якщо розривається шлюб, а окремі жінки у віці старше 50 років є одними з найбільш уразливих до безпритульності в Австралії.

Комісар з питань дискримінації щодо віку також запропонував, що необхідні відповідні заходи для ефективного вирішення потреб у відновленні жінок похилого віку, які зазнають або мають ризик бездомності. Відповіді можуть включати реабілітацію, доступ до пенсійного забезпечення, доступне житло, надання повноважень та адвокацію.²

Загалом у площині гендерної проблематики існують різні соціально-геронтологічні гіпотези, які конкурують одна з одною і намагаються пояснити зміни, що відбуваються з віком у суб'єктивному благополуччі: гіпотеза вікового вирівнювання (the Leveling Hypothesis) та гіпотеза подвоєного ризику (the Jeopardy Hypothesis)³. Гіпотеза вирівнювання припускає, що перехід до старості більш дезорганізовує і травмує чоловіків, які старіють. Ця точка зору передбачає, що похилий вік має «зрівнювальний» ефект щодо гендерної нерівності, яка існувала в зрілому віці спираючись на стереотипні уявлення щодо ролей жінок та чоловіків в суспільстві. Одним із аргументів на підтримку гіпотези вирівнювання є те, що жінки, як правило, схильні до «згладженого» перебігу окремих життєвих циклів. Їхні

¹ Аналітичний звіт: Аналіз способів взаємодії людей похилого віку з органами місцевого самоврядування. Дослідження здійснювалось ГО «Інститут аналітики та адвокації» на замовлення ГО «Центр Поділля Соціум», - 2018р.

² Consultation, 23/10/2017, Teleconference (Age Discrimination Commissioner).

³ Sherman E., Schiffman L. Applying age-gender theory from social gerontology to understand the consumer well-being of the elderly // *Advances in Consumer Research Association for Consumer Research*. — 1984. — 11. — P. 569–573 [Електронний ресурс].— Режим доступу: <http://www.acrwebsite.org/volumes/display.asp?id=6309>

провідні соціальні ролі, нібито, залишаються в основному незмінними з дитинства до смерті (наприклад, «жінки часто залежать від чоловіків у фінансовому плані», а також «є головними виконавцями буденної домашньої роботи»). Спираючись на такий самий підхід, чоловіки страждають через різку втрату своїх ключових ролей («працівник» і «годувальник») після виходу на пенсію. На думку авторів гіпотези, жінки в зрілому віці перебувають у стані більшого стресу, намагаючись одночасно виконувати декілька ролей («мати», «працівник», «домогосподарка»), тоді як для чоловіків протягом більшої частини їх життя первинною є роль «працівника». З віком чоловіки переважно стають менш активними і більш залежними. На відміну від них, жінки починають займати більш активну позицію в контролюванні свого соціального середовища в старості. Тобто на пізніх етапах життя відбувається інверсія ролей — жінки отримують контроль, а чоловіки його втрачають. Гіпотезу вікового вирівнювання аргументують ще й тим, що всі літні люди піддаються втраті фізичних сил, стають немічними, з ними відбуваються негативні процеси, пов'язані з віком, що здебільшого не залежить від статі, а відтак — гендерна нерівність у старості зменшується.

Всесвітня асамблея з питань старіння населення (2002 р.), на якій було ухвалено Мадридський міжнародний план дій, має велике значення. Вона сприяла усвідомленню проблеми урядами і стимулювала в різних країнах дискусії щодо необхідності гарантувати людям похилого віку гідну старість, вільну від злиднів і невігластва, активну і включену в громадське життя. Ця асамблея, звичайно, закликала всі уряди знайти необхідні ресурси і створити фонди допомоги людям похилого віку. В Італії дуже довго йшлося про необхідність заснування подібного фонду, але справа не дійшла до реалізації, бо уряд не хотів упроваджувати додатковий податок. Єдиний вид державної допомоги літнім недієздатним людям, який є нині в Італії, передбачає щомісячну видачу певної суми (близько 450 євро на місяць — трохи менше від мінімальної пенсії) усім, хто входить у групу стовідсоткових осіб з особливими потребами, не здатних доглядати за собою. Проте в умовах економічної кризи європейські держави «загального добробуту», що, як і раніше, гарантували високий рівень соціального забезпечення, вже з кінця 90-х років поступово відмовляються від масового зведення будинків престарілих через нестерпні економічні витрати. І починають реалізовувати альтернативне рішення — допомогу людям похилого віку вдома.

У цьому сенсі цікавий досвід Данії, де комплексним соціальним обслуговуванням вдома охоплено 24,6% усіх людей похилого віку (майже 172 тис.). Такий підхід дає змогу істотно поліпшити якість життя немолодої людини з мінімальними витратами кадрових і фінансових ресурсів. Саме в цій перспективі мусимо переглядати соціальну політику стосовно літніх людей. Із цією метою в Римі,

наприклад, у двох найбільш густонаселених районах міста з 2004 року здійснюється програма «Хай живуть старики!». Її ініціатори — католицька Спільнота святого Егідія. Програма передбачає активну опіку і догляд за людьми віком від 75 років. Навколо кожного з них створюється «мережа солідарності» (за допомогою телефонів і, за необхідності, відвідин удома). До неї входять ті, хто ближні до людини, - родичі, сусіди, продавці сусіднього магазину, лікар, волонтер соціальної служби. Таке рішення якраз і дозволяє вирішити дві основні проблеми: брак кадрів і фінансів, оскільки не потребує великих витрат і водночас гарантує людям похилого віку своєчасну термінову допомогу.

Двома країнами, де сьогодні люди живуть найдовше в світі, є Марокко та Японія. Серед європейських країн лідерами є Ісландія та Італія – тут середня тривалість життя становить близько 83 років. Згідно з даними Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСД), Польща та Україна мають найнижчі показники тривалості життя у порівнянні із європейськими країнами.

Правовий стан осіб похилого віку в Україні

В Україні громадянами похилого віку визнаються особи, які досягли пенсійного віку, встановленого статтею 26 Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування"⁴, а також особи, яким до досягнення зазначеного пенсійного віку залишилося не більш як півтора року.

В статті 26 зазначено, що особи мають право на призначення пенсії за віком після досягнення віку 60 років за наявності страхового стажу не менше 15 років по 31 грудня 2017 року.

Враховуючи особливості реалізації пенсійної реформи в Україні починаючи з 1 січня по 31 грудня 2018 року право вийти на пенсію мають:

- в 60 років – особи, які мають страховий стаж не менше 25 років, в подальшому необхідний страховий стаж буде збільшуватися щорічно на рік;
- в 63 роки – якщо страховий пенсійний стаж менше 25 років, але більший за 15. Тобто вийти на пенсію до 31 грудня 2018 року можна при наявності страхового стажу від 15 до 25 років. Відповідно, у 2019 році – від 16 до 26 років; в 2020 році – від 17 до 27 років і т.д. Щорічно необхідний стаж буде збільшуватися на один рік до 2028 року.

З 1 січня 2019 року за відсутності відповідного мінімального стажу (15 років) вихід на пенсію можливий тільки в 65 років.

Загальні права людей похилого віку сформульовано в Міжнародній декларації прав людини, Європейській Конвенції про захист прав і основних свобод людини, Деклараціях ООН, ЮНЕСКО, ВООЗ. Було прийнято законодавчі акти про людей

⁴ Закону України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування" <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>

похилого віку і в Україні. Особливого значення для визначення прав і обов'язків людей похилого віку, відповідальності держави, благодійних організацій, приватних осіб мають закони «Про статус ветеранів війни та гарантії їх соціального захисту» (1993), «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1991) та ін.

В Україні, як і в багатьох розвинених країнах, в останні десятиріччя значно зросла частка людей похилого віку. До старшого покоління сьогодні належить кожний п'ятий.

Україна входить до 30 «найстаріших» країн світу, спостерігається досить тривожна тенденція зі зростанням кількості людей похилого віку. У 2007 році частка людей пенсійного віку досягла 23,9%, або понад 11 млн осіб, і за рейтингом старіння (часткою населення старше 65 років) Україна займала 11 місце у світі, а в 2025-му переміститься на 9-те місце. Згідно з національним демографічним прогнозом на період до 2025 року частка осіб віком від 60 років становитиме 25%, а у 2030 році – понад 26%.

Це означає, що Україна є й залишатиметься однією з «найстаріших» країн світу, водночас, на державному рівні цій проблемі приділяється недостатньо уваги. Рівень постаріння сільського населення в Україні вищий, ніж міського: частка населення післяпрацевдатного віку на початок 2013 р. у селах становила 23,2%, в містах — 20,6%.⁵

Люди пенсійного віку – це ті люди, які залишаються поза межами суспільних процесів. Виходячи на пенсію, вони замикаються на домівці та сім'ї, втрачаючи інтерес до громадського життя. Адаптація до змінних умов динамічного соціуму в такому віці є вкрай складною і люди такого віку потребують підтримки та стимулюючих заходів.

Пенсіонери переважно є соціально-незахищеними та часто перебувають за межею бідності. Незважаючи на те, що законодавство України гарантує певні права, проте для літніх людей це не вирішує проблеми доступу до рівних можливостей, забезпечення правового захисту та правової допомоги відповідно до потреб. Старість приносить із собою зміну звичних життєвих стандартів, хвороби, важкі душевні переживання. Літні люди опиняються на узбіччі життя, поступово ізолюється від суспільства. Обмежується їх життєдіяльність. Справа не стільки у матеріальних труднощах (хоча і вони відіграють важливу роль), скільки у труднощах психологічного характеру. Вихід на пенсію, втрата близьких і друзів, хвороби, звуження кола спілкування і сфер діяльності – все це веде до збідніння життя, відходу з нього позитивних емоцій, з'являється почуття самотності та непотрібності. Отже, людина похилого віку стає емоційно більш вразливою, вимагає більш чуйного,

---

⁵ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ. Імперативи демографічного старіння. — К.: ВД «АДЕФУУкраїна», 2014. — 288 с.

уважного ставлення, особливо з боку близьких, родичів, працівників медичних, освітніх та соціальних закладів.

На формування і розвиток проблем і потреб життєдіяльності людей похилого віку впливає ряд чинників. Основним є індивідуальні особливості особистості, а саме її фізіологічний, психологічний стани, ставлення її та до неї рідних та близьких, бачення світу та своє місце в ньому.

В старості як і в будь-якому віці життя людини не усвідомлюється без суспільних відносин. Зміст існування в цьому суспільстві зводиться до того щоб бути йому корисним. Тому потрібно робити такі умови, щоб люди похилого віку були в змозі брати активну участь у суспільному житті і не були ізольованими від нього.

Отже, невідворотність демографічного старіння вимагає адекватної реакції суспільства на зміни соціально-демографічних умов життєдіяльності населення та наслідки прискореного старіння. Соціально-економічні наслідки демографічного старіння пов'язані насамперед із скороченням чисельності осіб працездатного віку, збільшенням демографічного та економічного, отже, податкового навантаження на осіб працездатного віку, збільшенням попиту на соціальні та медичні послуги серед громадян похилого віку.

Питання ролі літніх людей у соціально-економічному розвитку країн, їх участі в усіх аспектах життя суспільства стало визначальною складовою **Мадридського міжнародного плану дій щодо проблем старіння**. У цьому важливому документі визначено стратегію дій, покликаних перетворити старіння із загрози розвитку суспільства на його рушійну силу.

Метою цього плану проголошено перехід від «старіючого суспільства» до «суспільства для людей усіх вікових груп». Основними складовими Мадридського плану є рекомендації для формування політики відносно літніх осіб, покликані допомогти окремим державам створити власні програми трансформації політики в умовах старіння населення. Рекомендації не є універсальними, Мадридський план — це, насамперед, глобальна рамкова стратегія, з якою держави зобов'язались узгоджувати свої напрями роботи та дії на національному рівні. Вибір і реалізація цих дій суттєво залежать від можливостей конкретної країни. Пріоритетними складовими Мадридського міжнародного плану дій щодо проблем старіння на рівні окремих країн є такі: люди похилого віку в старіючому суспільстві; здоров'я та добробут у поважному віці; середовище, що підтримує розвиток літньої людини.

Рамкові документи мають рекомендаційний характер, на їх основі уряди країн формують національні політики стосовно літніх людей, виходячи з власних умов та можливостей. Якщо, наприклад, розглянути державну політику стосовно літніх осіб у Франції, то основними її пріоритетами є такі: подовження періоду самостійності людей похилого віку (важливо, щоб ці люди якомога довше залишались активними);

створення умов для достойного проживання залежних людей похилого віку в домашніх умовах (увага акцентується на підтриманні купівельної спроможності людей похилого віку навіть після втрати автономії); забезпечення доступності для літніх громадських установ, транспорту й інших шляхів сполучення, нових технологій та комунікацій, терміналів, тактильних технологій тощо.

11 січня 2018 року український Уряд затвердив Стратегію державної політики з питань здорового і активного довголіття населення на період до 2022 року⁶. Дану Стратегію розроблено з метою реалізації Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони, Мадридського міжнародного плану дій з питань старіння, а також для забезпечення створення сприятливих умов для здорового старіння та активного довголіття, адаптації суспільних інститутів до подальшого демографічного старіння та розбудови суспільства рівних можливостей для людей будь-якого віку.

Мета стратегії полягає у створенні сприятливих умов для здорового і активного довголіття, забезпечення адаптації громадських інститутів до подальшого демографічного старіння і розбудові суспільства рівних можливостей.

Стратегія передбачає співпрацю органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадянського суспільства, бізнесу на таких пріоритетах:

1. Поліпшення умов для самореалізації громадян похилого віку та їх участі у процесах розвитку суспільства;
2. Забезпечення здоров'я та благополуччя громадян похилого віку;
3. Створення середовища, сприятливого для активного життя таких громадян;
4. Створення системи захисту прав громадян похилого віку.

Створення системи захисту прав громадян похилого віку планується реалізувати шляхом: проведення аналізу специфіки демографічного старіння та його соціально-економічних наслідків, зокрема, впливу старіння населення на функціонування інститутів сім'ї та освіти, загострення проблем у взаємодії між різними поколіннями та реінтеграції громадян похилого віку у суспільство; підвищення рівня доступності органів влади до інформації, необхідної для реалізації прав громадян похилого віку; підвищення рівня правової освіти громадян похилого віку, стимулювання навичок відстоювання такими громадянами своїх прав та інтересів; удосконалення механізму здійснення контролю за реалізацією державної політики у сфері соціального захисту громадян похилого віку; запровадження механізму захисту майнових прав громадян похилого віку; здійснення профілактичних заходів із запобігання втраті майна громадянами похилого віку;

---

⁶ Про схвалення Стратегії державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10-2018-%D1%80>

удосконалення механізму повернення державі (компенсації) спадкоємцями вартості догляду громадян похилого віку; проведення профілактичних і правозахисних заходів та заходів щодо забезпечення захисту від дискримінації, протидії домашньому насильству та жорстокому ставленню до громадян похилого віку; задоволення потреб громадян похилого віку з урахуванням статі з метою подолання гендерної нерівності.

Крім того Стратегія передбачає популяризацію в суспільстві ідеї взаємної відповідальності поколінь, формування позитивного ставлення до похилого та старечого віку, проведення інформаційно-просвітницької роботи, спрямованої на роз'яснення об'єктивного характеру старіння населення, пов'язаних із ним викликів і потенційних можливостей та необхідності пристосування до демографічних змін.

Для досягнення цілей Стратегії передбачається розробка і затвердження плану заходів з реалізації Стратегії з відповідними фінансовим бюджетуванням.

Отже, тепер справа за громадськістю, яка може контролювати якість та ефективність виконання даної Стратегії та допомагати державі спільними зусиллями досягнути поставлених цілей.

Ця публікація підготовлена ГО «Суспільство і право» в рамках грантового проекту “Підвищення рівня правової обізнаності людей поважного віку щодо механізмів захисту своїх прав”, який здійснюється за підтримки американського народу, наданої через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках Програми «Нове правосуддя». Погляди авторів, викладені у цьому виданні, не обов'язково відображають погляди Агентства США з міжнародного розвитку або уряду Сполучених Штатів Америки.